

**GLOBALLASHUV VA XALQARO SAVDONING RIVOJLANISH
TENDENSIYALARI**

Shaxzoda Mirzaxadjayeva Shuxratovna

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

“Real iqtisodiyot” kafedrası assistenti

shaxzodamirzaxadjayeva98@gmail.com

Sevinch Sobirjonovna Raxmonkulova

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

Servis fakulteti IRB-122-guruh talabasi

Sevinchraxmonkulova8@gmail.com

Anotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada globallashuv jarayonlarining xalqaro savdo rivojiga ta’siri, zamonaviy savdo tendensiyalari hamda davlatlar o’rtasidagi savdo integratsiyasining kuchayishi tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida globallashuvning ijobiy va salbiy jihatlari, raqamli savdoning o’sishi, transmilliy korporatsiyalar faoliyati hamda erkin savdo bitimlarining xalqaro savdoga ta’siri ilmiy asosda yoritilgan. Shuningdek, O’zbekiston, AQSh va Xitoy misolida solishtirma tahlil o’tkazilib, ularning tashqi savdo ko’rsatkichlari, eksport-import tarkibi va globallashuv darajasi o’rganilgan. Tadqiqot natijalari xalqaro savdo siyosatini takomillashtirish va milliy iqtisodiyotning global bozorga integratsiyasini kuchaytirishda amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so’zlar: Globallashuv, xalqaro savdo, eksport, import, savdo integratsiyasi, transmilliy korporatsiyalar, erkin savdo hududlari, raqamli iqtisodiyot, jahon bozori.

Kirish

Globallashuv — bu milliy iqtisodiyotlarning jahon xo’jaligi tizimiga chuqur integratsiyalashuvi bo’lib, u kapital, tovar, xizmatlar, axborot va mehnat resurslarining erkin harakatlanishi bilan tavsiflanadi. Ushbu jarayon xalqaro savdoning hajmi va tarkibiga bevosita ta’sir ko’rsatib, davlatlar o’rtasidagi iqtisodiy bog’liqlikni kuchaytirmoqda.

Globallashuv va xalqaro savdoning asosiy rivojlanish tendensiyalari

1. Xalqaro savdo hajmining o’sishi. So’nggi o’n yilliklarda jahon savdo aylanmasi barqaror o’sib, xizmatlar va yuqori texnologiyali mahsulotlar ulushi oshmoqda.

2. Raqamli savdoning kengayishi. Elektron savdo platformalari, raqamli logistika tizimlari savdoni tezlashtirdi.

3. Mintaqaviy savdo kelishuvlarining ko'payishi. Yevropa Ittifoqi, RCEP, USMCA kabi kelishuvlar savdoni liberallashtirdi.

4. Transmilliy korporatsiyalar rolining oshishi. TMKlar global ishlab chiqarish zanjirlarining asosiy subyektiga aylandi.

Globallashuv nima va uning rivojlanish tendensiyalari haqida ma'lumotga ega bo'ldik, quyidagi 1-jadvalda solishtirma tahlil asosida davlatlarning xalqaro savdodagi umumiy ko'rsatkichlarini yoritib o'tamiz.

1-jadval

AQSh, Xitoy va O'zbekistonning xalqaro savdodagi o'rni

№	Ko'rsatkichlar	AQSh	Xitoy	O'zbekiston
1	Jahon savdosidagi ulushi (%)	Yuqori	Juda yuqori	Past
2	Asosiy eksport mahsulotlari	Texnologiya, xizmatlar	Sanoat tovarlari	Xomashyo, qishloq xo'jaligi
3	Import hajmi	Juda katta	Katta	O'rtacha
4	Savdo balans holati	Salbiy	Ijobiy	O'zgaruvchan

2-jadval

AQSh, Xitoy va O'zbekistonning xalqaro savdo ko'rsatkichlari bo'yicha solishtirma tahlili (2022–2024 yillar o'rtacha)

№	Ko'rsatkichlar	AQSh	Xitoy	O'zbekiston
1	Tashqi savdo aylanmasi (mlrd AQSh dollari) ¹	5 200–5 500	6 000–6 500	60–65
2	Jahon savdosidagi ulushi (%)	10–11 %	13–14 %	< 0,1 %
3	Eksport hajmi (mlrd AQSh dollari) ²	2 000–2 100	3 400–3 600	24–26
4	Import hajmi (mlrd AQSh dollari)	3 000–3 200	2 600–2 800	36–38
5	Savdo balansi (mlrd AQSh dollari) ³	–900 ÷ –1 100	+700 ÷ +900	–10 ÷ –12
6	Asosiy eksport yo'nalishlari	Texnologiya, xizmatlar	Sanoat tovarlari	Oltin, q/x mahsulotlari
7	Globallashuvdagi o'rni	Yetakchi	Yetakchi	Rivojlanayotgan

¹ https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2023_e/wts2023_e

² <https://wits.worldbank.org>

³ <https://unctad.org/publications/world-trade-report>

1-jadval va 2-jadval ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, AQSh va Xitoy jahon savdo tizimida yetakchi o'rinni egallab, xalqaro savdo oqimlarini shakllantiruvchi asosiy subyektlar hisoblanadi. AQShning eksport tarkibida yuqori texnologiyali mahsulotlar va xizmatlar ustunlik qilsa, Xitoyda sanoat tovarlari eksporti asosiy o'rinni egallaydi. Ushbu holat mazkur davlatlarning iqtisodiy rivojlanish darajasi hamda globallashuv jarayonlaridan foydalanish strategiyalaridagi farqlar bilan izohlanadi.

O'zbekistonning xalqaro savdodagi ulushi nisbatan past bo'lib, eksport tarkibida xomashyo va qishloq xo'jaligi mahsulotlari ustunlik qilmoqda. Savdo balansining o'zgaruvchanligi mamlakat iqtisodiyotining tashqi omillarga sezgiriligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, O'zbekistonning import hajmi o'rtacha darajada bo'lib, bu sanoatni modernizatsiya qilish va ichki bozorni to'ldirishga qaratilgan tashqi savdo siyosatini aks ettiradi. Umuman olganda, 1-jadval tahlili davlatlarning xalqaro savdoda tutgan o'rni ularning globallashuv darajasi, iqtisodiy salohiyati va savdo strategiyasiga bevosita bog'liqligini ko'rsatadi.

Mazkur 2-jadvaldan ko'rinib turibdiki, AQSh va Xitoy xalqaro savdoda trillion dollarlik aylanma orqali jahon iqtisodiyotiga hal qiluvchi ta'sir ko'rsatmoqda. O'zbekiston esa savdo hajmi jihatidan kichik bo'lsa-da, mintaqaviy va global bozorga integratsiyalashuv jarayonida faol ishtirok etmoqda. Savdo balansidagi farqlar davlatlarning iqtisodiy modeli va eksport tarkibi bilan bevosita bog'liqdir.

Yuqoridagi solishtirma tahlillar shuni anglatadiki, davlatlarning xalqaro savdodagi muvaffaqiyati nafaqat savdo hajmi va eksport-import tarkibi, balki globallashuv modelini qanday tanlagani va savdo siyosatini qanday amalga oshirayotganiga ham bog'liqdir. Shu bois, keyingi 3-jadvalda AQSh, Xitoy va O'zbekistonning globallashuv modellari, savdo siyosati hamda ularning raqobat ustunliklari chuqurroq tahlil qilamiz.

3-jadval

Globallashuv darajasi va savdo strategiyalarining solishtirma tahlili

№	Davlat	Globallashuv modeli	Savdo siyosati	Kuchli jihatlar
1	AQSh	Liberal-global	Erkin savdo + proteksionizm	Innovatsiya, xizmatlar
2	Xitoy	Davlat boshqaruvidagi globalizm	Eksportga yo'naltirilgan	Arzon ishlab chiqarish
3	O'zbekiston ⁴	Rivojlanayotgan ochiq iqtisodiyot	Bosqichma-bosqich liberallashuv	Geostrategik joylashuv

⁴ <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en>

3-jadval ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, AQSh, Xitoy va O'zbekistonning globallashuv jarayonlaridagi ishtiroki va xalqaro savdo strategiyalari ularning iqtisodiy tuzilmasi hamda rivojlanish bosqichiga mos ravishda shakllangan. AQSh liberal-global model asosida faoliyat yuritib, erkin savdo tamoyillarini ilgari surish bilan birga, milliy manfaatlarni himoya qilish maqsadida selektiv proteksionistik choralarni ham qo'llamoqda. Ushbu yondashuv mamlakatning innovatsion salohiyati va xizmatlar sohasidagi ustunligini mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

Xitoyning globallashuv modeli davlat tomonidan muvofiqlashtirilgan eksportga yo'naltirilgan strategiya asosida olib borilmoqda. Bu model ishlab chiqarish xarajatlarining pastligi, sanoatlashuvning yuqori darajasi va global qiymat zanjirlarida faol ishtirok etish orqali mamlakatning jahon bozoridagi raqobatbardoshligini oshirdi.

O'zbekiston esa rivojlanayotgan ochiq iqtisodiyot sifatida globallashuv jarayonlariga bosqichma-bosqich integratsiyalashib bormoqda. Savdo siyosatining liberallasuvi, tashqi iqtisodiy aloqalarning kengayishi va qulay investitsion muhit yaratish mamlakatning kuchli jihatlari sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu bilan birga, eksport tarkibining yetarlicha diversifikatsiyalanmagani va texnologik mahsulotlar ulushining pastligi muhim cheklovchi omil bo'lib qolmoqda.

Xulosa va takliflar

Tadqiqot natijalari globallashuv jarayonlari xalqaro savdoning miqyosi, tarkibi va yo'nalishlarini tubdan o'zgartirayotganini ko'rsatdi. Rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlar o'rtasida savdo imkoniyatlari teng bo'lmagan sharoitda shakllanmoqda. AQSh va Xitoy misolida globallashuvdan samarali foydalanish innovatsiya, sanoatlashtirish va faol savdo siyosati bilan bevosita bog'liqligi aniqlandi. O'zbekiston uchun esa globallashuv iqtisodiy o'sishning muhim manbai bo'lib, u tashqi savdo imkoniyatlarini kengaytirish orqali milliy iqtisodiyot raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qilmoqda. Xulosalardan kelib chiqib takliflarimizni berib o'tsak:

1. Eksport diversifikatsiyasini kuchaytirish. O'zbekiston eksportida yuqori qo'shilgan qiymatga ega bo'lgan sanoat va qayta ishlangan mahsulotlar ulushini oshirish zarur.

2. Raqamli savdoni rivojlantirish. Elektron savdo platformalari, raqamli bojxona va logistika tizimlarini keng joriy etish xalqaro savdo samaradorligini oshiradi.

3. Xorijiy investitsiyalarni jalb qilish. Transmilliy korporatsiyalar bilan hamkorlikni kuchaytirish orqali zamonaviy texnologiyalar va boshqaruv tajribasini jalb etish lozim.

4. Savdo bitimlari va integratsiyani kengaytirish. Mintaqaviy va xalqaro savdo kelishuvlarida faol ishtirok etish eksport bozorlarini kengaytirishga xizmat qiladi.

5. Milliy ishlab chiqaruvchilarni qo'llab-quvvatlash. Strategik tarmoqlarda selektiv proteksionistik choralarni qo'llash orqali ichki ishlab chiqarish salohiyatini mustahkamlash tavsiya etiladi.

Mazkur tadqiqot globallashuv jarayonlarining xalqaro savdo rivojiga ta'sirini chuqur tahlil qilish orqali zamonaviy jahon iqtisodiyotida davlatlarning tutgan o'rni va raqobatbardoshlik darajasini aniqlash imkonini berdi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, globallashuv xalqaro savdo hajmining oshishi, savdo tarkibining murakkablashuvi va davlatlar o'rtasidagi iqtisodiy o'zaro bog'liqlikning kuchayishiga olib kelmoqda.

AQSh va Xitoy misolida globallashuvdan samarali foydalanish innovatsion rivojlanish, sanoat ishlab chiqarishining yuqori darajasi hamda faol va moslashuvchan savdo siyosati bilan chambarchas bog'liqligi aniqlandi. Ushbu davlatlar global qiymat zanjirlarida yetakchi o'rinni egallab, jahon savdo oqimlarini shakllantiruvchi asosiy markazlarga aylangan. Ularning trillion dollarlik savdo aylanmasi xalqaro savdo tizimida strategik ustunlikni ta'minlamoqda.

O'zbekiston esa rivojlanayotgan ochiq iqtisodiyot sifatida globallashuv jarayonlariga bosqichma-bosqich integratsiyalashib bormoqda. Mamlakat tashqi savdo hajmining barqaror o'sishi va savdo aloqalarining kengayishi ijobiy tendensiya bo'lsa-da, eksport tarkibida xomashyo va past qo'shilgan qiymatli mahsulotlar ulushining yuqoriligi iqtisodiy rivojlanishni cheklovchi asosiy omil bo'lib qolmoqda. Savdo balansining salbiy holati esa eksport diversifikatsiyasini chuqurlashtirish va import o'rnini bosuvchi ishlab chiqarishni rivojlantirish zaruratini ko'rsatadi.

Shu nuqtai nazardan, globallashuv sharoitida milliy iqtisodiyotning barqaror va uzoq muddatli rivojlanishini ta'minlash uchun yuqori qo'shilgan qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirish, raqamli savdo va logistika infratuzilmasini rivojlantirish, transmilliy korporatsiyalar bilan hamkorlikni kuchaytirish hamda xalqaro savdo bitimlarida faol ishtirok etish muhim ahamiyat kasb etadi. Umuman olganda, globallashuv imkoniyatlaridan oqilona foydalanish xalqaro savdoni rivojlantirish orqali davlatlarning iqtisodiy mustahkamligi va raqobatbardoshligini oshirishning muhim omili hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. **Mamatov M.** *Globallashuv sharoitida yashil iqtisodiyotning rivojlanishi va O'zbekistonning xalqaro savdosiga ta'siri* — bu maqola globallashuv va tashqi savdo o'rtasidagi bog'liqlikni tadqiq etadi
2. **Yo'lchiyev Azizbek B.** *Xitoy eksport o'sishi va uning global savdoga ta'siri* — Xitoy eksportining xalqaro savdoga ta'sirini statistik ma'lumotlar bilan yoritadi.
3. **Ruzibaeva N. & Ibrat Sh.** *Evolving Dynamics of Uzbekistan's Foreign Trade* — O'zbekiston tashqi savdo dinamikasi bo'yicha ilmiy tahlil.
4. **Milliy statistika qo'mitasi (Stat.uz)** — O'zbekistonning tashqi savdo aylanmasi va asosiy savdo hamkorlari statistik ma'lumotlari.
5. **Milliy statistika qo'mitasi (Stat.uz)** (boshqa yangilangan ma'lumot) — 2025-yil tashqi savdo ko'rsatkichlari bo'yicha statistika.

6. **Tirkashev F., Xo‘jaqulov I., Raxmatullayev S.** *O‘zbekiston Respublikasining tashqi savdo siyosati* — mamlakat tashqi savdo siyosati va uni Globallashuv jarayonida integratsiya qilish yo‘nalishlari.
7. **Sheza Khan Durrani** *US–China War Impact On Globalization* — AQSh–Xitoy savdo munosabatlari va ularning globallashuvga ta’siri bo‘yicha tahlil.
8. **“THE IMPACT OF CHINA’S WTO ACCESSION ON WORLD TRADE”** — Xitoyning Jahon savdo tashkilotiga a’zo bo‘lishi va global savdoga ta’siri bo‘yicha ilmiy maqola.

